MAIJA ANŽE

SLIMO KASES LATVIJĀ NO 1935. LĪDZ 1940. GADAM

Pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma Latvijā tika pārkārtoti slimo kasu pārvaldes orgāni, bet no 1935. gada – pārkārtota slimo kasu iekšējā darbība, kas visspilgtāk izpaudās slimo kasu apvienošanā. No 1934. līdz 1939. gadam tika apvienotas 9 slimo kases. Rezultātā 1939. gadā darbojās 30 slimo kases agrāko 40 vietā (1930), lai gan apdrošināto skaits slimo kasēs pakāpeniski pieauga (sk. 1. tab.). No 1935. līdz 1939. gadam slimo kasēs apdrošināto skaits pieauga par vairāk nekā 100000 (no 281401 līdz 385222). Slimo kasu apvienošanās mērķis bija: 1) apvienot pēc būtības līdzīgas slimo kases, 2) vienkāršot to darbību, 3) ietaupīt līdzekļus, 4) uzlabot slimo kasu dalībnieku un ģimenes locekļu stāvokli. Tā, piemēram, 1935. gadā tika apvienotas Aizputes kopējā un 2. Liepājas slimo kase ar Liepājas kopējo slimo kasi, Rīgas un apkārtnes mājkalpotāju atsevišķā slimo kase apvienota ar Rīgas mājkalpotāju slimo kasi,¹ 1936. gadā tika apvienota Rīgas sīkražotāju slimo kase ar Rīgas pagaidu strādnieku slimo kasi, 1937. gadā – Tirdzniecības darbinieku slimo kase ar Kooperatīvu un sabiedrisko iestāžu darbinieku slimo kasi.²

Ar Tautas Labklājības ministra 1936. gada 22. decembra rīkojumu Rīgas slimo kasu Starpbirojs tika apvienots ar Latvijas slimo kasu savienību un turpmāk to sauca par Latvijas slimo kasu Starpbiroju.³ Visas slimo kases, kas agrāk bija Latvijas slimo kasu savienības un Rīgas slimo kasu Starpbiroja dalībniecības, no 1937. gada 1. janvāra automātiski kļuva par Latvijas slimo kasu Starpbiroja dalībniecēm uz statūtos agrāk noslēgtos līgumos paredzētiem noteikumiem. Latvijas slimo kasu savienības un Rīgas slimo kasu Starpbiroja agrākās saistības, naudas līdzekļi un pārējā manta no 1937. gada 1. janvāra pārgāja Latvijas slimo kasu Starpbiroja īpašumā un rīcībā. Latvijas slimo kasu valde un revīzijas komisija no 1936. gada 23. decembra izbeidza savu darbību, un par Latvijas slimo kasu Starpbiroja pilnvarnieku un atbildīgo vadītāju Tautas Labklājības ministrija iecēla agrākā Rīgas slimo kasu Starpbiroja

¹ Kurševics H. Slimo kasu nodaļa // TLM Mēnešraksts. – 1938. – Nr.10. – 803.- 806. lpp

² TLM Mēnešraksts. – 1938. – Nr.10. – 803. – 806. lpp.

³ Latvijas slimo kasu Starpbiroja 1937. gada darbības pārskats. – R., 1938. – 7. lpp.

pilnvarnieku E. Broži.⁴ Jāatzīmē, ka jau 1935. gada 16. decembrī Tautas Labklājības ministrija atcēla Rīgas slimu kasu Starpbiroja valdi un tās turpmāko vadību uzticēja jaunieceltajam pilnvarniekam.⁵ Līdz ar Latvijas slimu kasu savienības pārņemšanu Starpbirojs kļuva par visu slimu kasu centrālo organizāciju ar paplašinātām funkcijām un jaunām darbības nozarēm. Kā galvenās no tām jāmin Saulkalnes sanatorija un ārstniecības nozare, kuras funkcijās ietilpa provinces slimu kasu dalībnieku un to ģimenes locekļu ārstniecība, ārstu dežūru kārtošana svinamās dienās, provinces un Rīgas slimu kasu slimnieku ārstēšana Ķemeros, ārsta komisijas darbība slimnieku veselības stāvokļa pārbaudei, darba spēju noteikšanai un nosūtīšanai sanatorijās, bērnu izvietošanā vasaras atpūtā laukos, slimu kasu instruēšana grāmatvedības, darbvedības un statistikas jautājumos, slimu kasu apgāde ar iespieddarbiem, formulāriem, grāmatām u. tml. Bez tam Starpbirojs pārņēma arī vēl citas funkcijas, kam sakars ar slimu kasēm, kā, piemēram, slimu kasu žurnāla izdošanu, arhīvu un bibliotēku, kuru pieņemšana, kārtošana un izveidošana prasīja rūpīgu un sistemātisku darbu. Jāatzīmē, ka no 1935. līdz 1937. gadam iznāca žurnāls *Slimo Kasu Vēstnesis* (atbildīgais redaktors Andrejs Veinbergs), kurā tika publicēti raksti un pārskati par slimu kasu darbību un ārstēšanu tajās, attiecīgi likumi, rīkojumi, Senāta un Tautas Labklājības ministrijas lēmumi, aplūkota sociālā apdrošināšana vispār. 1935. gadā *Slimo Kasu Vēstnesis* iznāca 4 reizes, bet 1936. un 1937. gadā – 6 reizes gadā. No 1938. gada Tautas Labklājības ministrija izdeva savu mēnešrakstu, kurā atsevišķa nodaļa bija veltīta slimu kasēm, kā arī vispār sociālai apdrošināšanai un veselībai. Sakarā ar to slimu kasu Starpbirojs *Slimo Kasu Vēstneša* izdošanu pārtrauca.

Sākot no 1937. gada 1. janvāra Latvijas slimu kasu Starpbirojā ietilpa visas slimu kases. No tām gada beigās 27 slimu kases ar 199135 dalībniekiem (96,4%) un 120140 ģimenes locekļiem (96,8%) piedalījās Starpbiroja uzņēmumos, t.i., kopā 319275 personas jeb 96,5% no visu apdrošināto skaita.⁶ Ārpus Starpbiroja uzņēmumiem 1937. gada beigās bija vēl 5 slimu kases – Valmieras, Cēsu, Tukuma, Līgatnes un Valkas – ar 7461 dalībnieku (3,6%) un 4081 ģimenes locekli (3,2%), t.i., kopā 11479 personas (3,5% no slimu kasēs apdrošināto skaita).⁷

1937. gadā Latvijas slimu kasu Starpbiroja saimniecisko uzņēmumu (aptieku, laboratoriju, medikamentu noliktavu) uzturēšanā un peļņā piedalījās 16 slimu kases ar Ls 788352 lielu kapitālu; Saulkalnes sanatorijas uzturēšanā piedalījās 20 slimu kasu ar Ls 423768 lielu dalības naudu; Starpbiroja izdevniecības fondā – 14 slimu kasu ar Ls10772.⁸ Kopumā visos Starpbiroja uzņēmumos 1937. gadā piedalījās

⁴ Turpat.

⁵ Darba statistika 1935. – R., 1936. – 78. lpp.

⁶ Latvijas slimu kasu Starpbiroja 1937. gada darbības pārskats. – R., 1938. – 6. lpp.

⁷ Turpat.

⁸ Turpat.

6 slimu kases, 2 uzņēmumos – 11 slimu kases, tikai vienā uzņēmumā – 10 slimu kases, bet 5 slimu kases no līdzdalības slimu kasu kopuzņēmumos bija atteikušās.⁹

1937. gada 6. augustā saziņā ar Tautas Labklājības ministriju Starpbirojs savā īpašumā pārņēma no Latgales kopējās slimu kases tās aptieku Daugavpilī.¹⁰ Līdz ar to Latvijas slimu kasu Starpbirojam piederēja 7 aptiekas: 6 Rīgā, 1 Daugavpilī. Slimu kasu aptieku uzdevums bija samazināt medikamentu izmaksas un līdz ar to ietaupīt slimu kasu un to locekļu līdzekļus. Slimu kasu Starpbiroja laboratorijas ražotās zāles bija lētākas par importētām, tādējādi tās konkurēja ar ārzemju firmām. Slimu kasu aptieku apgrozījums daudzkārt pārsniedza privāto aptieku peļņu, kas izraisīja privāto aptieku īpašnieku protestus.

30. gados Rīgā darbojās šādas slimu kasu aptiekas: Galvenā aptieka – Starpbiroja namā Ģertrūdes ielā 15/17; Centrālā aptieka – Tērbatas ielā 4; Pāvila baznīcas rajona aptieka – Matīsa ielā 64a; Brīvības ielas rajona aptieka – Brīvības ielā 93; Latgales priekšpilsētas rajona aptieka – Latgales ielā 119; Pārdaugavas rajona aptieka – Āgenskalnā, Slokas ielā 12.

1930. gada 20. augustā tika izdoti “*Noteikumi aptiekām par zāļu izsniegšanu slimu kasu dalībniekiem un to apgādājamiem ģimenes locekļiem*”,¹¹ kas stājās spēkā no 1930. gada 1. septembra. Tajos tiks noteikts, ka slimu kasu dalībniekiem zāles izsniedz gan privātās aptiekas, gan slimu kasu aptiekas. Kase maksāja par medikamentiem, kurus ārsts bija parakstījis uz noteiktas receptu veidlapas. Aptiekas slimu kasēm aprēķināja atlaidi: 20 % Rīgā, Liepājā un Daugavpilī, 15% – pārējās pilsētās un 10% – ārpus pilsētu administratīvajām robežām. Kases dalībnieki piemaksāja 15% vērtības, bet ģimenes locekļi – tādu apmēru, kādu aptikai paziņojusi kases valde.

No 1936. gada slimu kasu aptiekas ieguva tiesības apkalpot ne vien kasu dalībniekus un viņu ģimenes locekļus, bet arī valsts ierēdņus, lauku iedzīvotājus, sociāli apgādājamus, kara invalīdus un privāto publiku.¹²

Līdztekus aptieku darbībai Starpbirojs izvirzīja jaunu mērķi: apgādāt slimu kasu dalībniekus un to ģimenes locekļus ar labiem ārstniecības līdzekļiem par iespējami zemāku cenu. Šajā nolūkā 1931. gadā pie Galvenās aptiekas Ģertrūdes ielā 15/17 ierīkoja ķīmiski farmaceitisku laboratoriju,¹³ kas sāka ražot aptiekām nepieciešamos galēniskos preparātus. Paplašinot un modernizējot laboratorijas iekārtu un darbību, ķīmiski farmaceitiskā laboratorija 30. gadu vidū izveidojās par vienu no visplašākām, priekšzīmīgākām un ražot spējīgākām Latvijas laboratorijām, kurā ražoja visus farmācijā vajadzīgos galēniskos un kombinētos preparātus.

⁹ Latvijas slimu kasu Starpbiroja 1937. gada darbības pārskats. – R., 1938. – 6. lpp.

¹⁰ Turpat. – 13. lpp.

¹¹ Valdības Vēstnesis. – 1930. – 21. aug.

¹² Turpat. – 1936. – 4. janv.

¹³ Rīgas slimu kasu Starpbiroja 1935. gada darbības pārskats. – R., 1936. – 7. lpp.

Preces medikamentu noliktavas vajadzībām Rīgas slimu kasu Starpbirojs ieguva tiešā importa ceļā, arī no vietējiem lieltirgotājiem, rūpniecības uzņēmumiem un to pārstāvjiem. 1935. gadā procentuāli no kopējā apgrozījuma 64,1% bija vietējo ražojumu apgrozījumi, 22,9% ārzemju ražojuma apgrozījumi, bet 13% dažādu, pēc izcelšanās neklasificētu ražojumu apgrozījumi.¹⁴ Iepazīstoties ar pārskatu par Starpbiroja 1935. gadā importētām precēm, redzams, ka visvairāk preču iepirkts Vācijā (75% no visa Starpbiroja importa). Arī preces, kuras Starpbiroja noliktavai piegādāja lieltirgotāji, bija galvenokārt importētas no Vācijas. Neraugoties uz Starpbiroja noliktavas plašajiem apgrozījumiem, Vācijas ķīmiskās rūpniecības sindikātā apvienotie rūpniecības uzņēmumi, ar kuriem Starpbirojs 30. gadu vidū centās nodibināt sakarus, atteicās no savu ražojumu piegādes, norādot uz vietējiem lieltirgotājiem, līdz ar to Starpbirojs nevarēja iepirkt Vācijā ražotos patentlīdzekļus un ķīmikālijas tieši no ražotāja. Tāpēc Starpbirojs tās iepirka no tām. Tā kā arī turpmāk grupa Vācijas ķīmiskās rūpniecības pārstāvju turpināja norobežoties no tiešas sadarbības ar Starpbiroju, tad arvien vairāk medikamentu importēja no Anglijas un citām valstīm. Tā, piemēram, 1935. gadā no Anglijas importēja 2,9%, no Vācijas – 75,2% no kopējā importa, 1936. gadā no Anglijas – 25,7%, no Vācijas – 52,3%, bet 1937. gadā situācija bija jau pretēja – imports no Anglijas veidoja 33,5%, kamēr no Vācijas tikai 18,4%.¹⁵

No 1934. gada Starpbiroja sakari ar ārzemju ražotājiem veidojās arvien labvēlīgāk; to apliecina šādi apgrozījuma skaitļi:¹⁶ 1934.gadā importēts par Ls 24700, 1935.gadā – par Ls 48100, 1936.gadā – par Ls 97092 bet 1937.gadā – par Ls 292980.

1937. gadā preces iepirkas no 43 dažādām ārzemju firmām (1936. gadā no 22). Starpbirojs iepirka medikamentus ne vien Vācijā un Anglijā, bet arī Francijā, Holandē, Šveicē, Ungārijā, Norvēģijā, Beļģijā, Dānijā un ASV.¹⁷

Sakarā ar to, ka medikamentu noliktavas darbība paplašinājās un strauji pieauga medikamentu tiešais imports, no 1935. līdz 1937. gadam Starpbiroja nekustamā īpašuma Ģertrūdes ielā 15/17 pagalmā tika uzceltas divas jaunas noliktavas un garāža. Tās bija pusotra stāva ugunsdrošas ēkas, kas kopā aizņēma 409 m² lielu platību un izmaksāja Ls 32870.¹⁸ No 1938. gada 1. oktobra Starpbirojs pārgāja uz jaunām telpām Ģertrūdes ielā 19/21, bet biroja bijušās telpas nodotas laboratorijas un medikamentu noliktavas rīcībā¹⁹ 1937. gadā Starpbirojs iegādājās noliktavas un laboratorijas

¹⁴ Rīgas slimu kasu Starpbiroja 1935. gada darbības pārskats. – R., 1936. – 34.–35.lpp.

¹⁵ Latvijas slimu kasu Starpbiroja 1937. gada darbības pārskats. – R., 1938. – 41. lpp.

¹⁶ Turpat. – 39. lpp.

¹⁷ Turpat. – 38.–39. lpp.

¹⁸ Rīgas slimu kasu Starpbiroja 1935. gada darbības pārskats. – 12. lpp.; Latvijas slimu kasu Starpbiroja 1937. gada darbības pārskats. – 10.lpp.

¹⁹ TLM Mēnešraksts. – 1938. – Nr. 8.–697. lpp.

vajadzībām (medikamentu nosūtīšanai) slēgtu *Ford* sistēmas preču piegādes automašīnu, kas piegādāja medikamentus Rīgas aptiekām, slimnīcām, ambulancēm u.tml.²⁰ Jāpiebilst, ka Starpbiroja uzņēmumi bija aprīkoti ar modernu (atbilstoši savam laikam) aparatūru, kas galvenokārt bija iegādāta Vācijā. Tā, piemēram, 1937. gadā Starpbirojs iepirka no Vācijas mašīnas un citu inventāru par Ls 16240.²¹

1937. gadā Starpbirojs izdeva laboratorijas preparātu katalogu,²² kurā bija ziņas par SKA patentlīdzēju, dozēto preparātu, ampulu u.c. sastāvu īpašībām, indikācijām, lietošanu, cenu. Šo katalogu Starpbirojs piesūtīja visiem ārstiem, aptiekām, slimnīcām u.tml. Bez šā kataloga bija vēl arī laboratorijas preparātu cenu saraksts, kas galvenokārt bija paredzēts aptieku vajadzībām.

Tautas Labklājības ministrijas Slimo kasu nodaļu no 1934. līdz 1940. gadam vadīja Andrejs Veinbergs (1897 – 1985). Par A.Veinberga uzskatiem slimu kasu jomā var spriest pēc viņa daudzajām publikācijām *Slimo Kasu Vēstnesī*, *Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešrakstā* u.c. izdevumos. Kā tas tolaik bija pieņemts, viņš pastāvīgi cildināja gan 15. maiju, gan prezidentu K.Ulmani, uzsverot, ka no slimu kasēm izskausta politika un stipri pārveidojusies slimu kasu dalībnieku sociālā apziņa u.tml.²³ Galvenais – slimu kases ir finansiāli nostiprinātas. Tā, piemēram, sākot no 1934. gada tika samazināti slimu kasu pārvaldes izdevumi. 1935. gada pārvaldes izdevumi uz 1 dalībnieku salīdzinājumā ar 1933. gada izdevumiem (t.i., ar laiku pirms ministrijas pilnvarnieku iecelšanas slimu kasēs) bija samazinājušies no Ls 10,33 1933. gadā līdz Ls 7,94 1935. gadā, t.i., par Ls 2,39 jeb par 23,1%, bet, salīdzinot 1935. gada pārvaldes izdevumus ar 1934. gadu, tie bija samazinājušies par Ls 1,50 jeb par 15,9%.²⁴ Arī procentuāli pārvaldes izdevumi pakāpeniski samazinājās: 1933. gadā pārvaldei tika izdots 11,1% no visiem slimu kasu izdevumiem, 1934. gadā – 10,2%, 1935. gadā – 9,6%, 1936. gadā – 8,8%, 1937. gadā – 8,3%, 1938. gadā – 7,6%, 1939. gadā – 7,4%.²⁵

A.Veinberga vadītā Slimu kasu nodaļa stingri raudzījās, lai apdrošināšanai būtu pakļauts viss algotais darbspēks. Slimu kasu nodaļa panāca vairākas izmaiņas likumdošanā, piemēram, no 1938. gada 1. jūnija ieviesa arī gada laukstrādnieku veselības apdrošināšanu.²⁶ A.Veinberga vadības laikā valsts piemaksas slimu kasēm 1938. gadā

²⁰ Latvijas slimu kasu Starpbiroja 1937. gada darbības pārskats. – 33. lpp.

²¹ Turpat. – 39. lpp.

²² Turpat. – 31. lpp.

²³ Veinbergs A. Ko devis 15. maijs slimu kasēm? // *Slimo Kasu Vēstnesis*. – 1935. – Nr. 1. – 4.–6.lpp.

²⁴ Kurševics H. Slimu kases 1935. gadā // *Slimo Kasu Vēstnesis*. – 1936. – Nr 3/4. – 3.–32. lpp.

²⁵ Latvijas statistikas gada grāmata 1939. g. – 235. lpp.

²⁶ Valdības Vēstnesis. – 1938. – 1. jūn.

tika samazinātas līdz 1% no dalībnieka algas (līdz tam – 1,5%), aizbildinoties ar pensiju fonda veidošanu.²⁷ Turklāt A.Veinbergs stingri raudzījās, lai slimu kases regulāri ziedotu līdzekļus valsts drošībai, tautas labklājības sekmēšana u.c. Tā, piemēram, no Starpbiroja uzņēmumu skaidrās peļņas 1934. gadā tika ziedoti Ls 9000 (t.sk. Kara aviācijas fondam – Ls 5000, Brīvības pieminekļa fondam – Ls 1000),²⁸ 1935. gadā – Ls 10000 (Kara aviācijas fondam – Ls 4000, Aizsargu aviācijai – Ls 3000)²⁹. 1937. gadā Starpbirojs vadīja ziedojumu vākšanu Uzvaras laukuma izbūvei, izplatot loterijas biļetes kopsummā par Ls 32585.³⁰ Slimo kasu ziedojumi Aizsargu un Kara aviācijai 1938. gada 1. janvārī sasniedza Ls 60500 (Aizsargu aviācijai – Ls 32683, Kara aviācijai – Ls 27817).³¹

Stingri ievērotie taupības noteikumi ļāva slimu kasēm materiāli nostiprināties. Latvijas slimu kasu kopbilance 1934. gadā bija Ls 11151535, bet 1940. gadā tā bija pieaugusi līdz Ls 17794541 (sk. 2.tab.). Turīgākās slimu kases uzcēla modernas un labi ierīkotas ambulanču ēkas, iegādājās nekustamus īpašumus u. tml. Piemēram, 1937. gada 16. oktobrī tika likti pamati Rīgas pilsētas pašvaldības darbinieku slimu kases ēkai Skolas ielā 5,³² bet 2 nedēļas vēlāk – 30. oktobrī – Rīgas pagaidu strādnieku slimu kases ēkai Lāčplēša ielā 38³³ (abus slimu kasu daudzstāvu namus uzcēla gada laikā un atklāja 1939. gada sākumā; tajos vēl mūsu dienās darbojas medicīnas iestādes).

1939. gadā 19 slimu kasēm piederēja 38 nekustami īpašumi Ls 3966267 vērtībā,³⁴ t.sk. arī daudzstāvu nami, atpūtas nami, sanatorijas, bērnu kolonijas, zemes gabali u.c. Tā, piemēram, Rīgas centrālajai kopējai slimu kasei piederēja nams Aizsargu (Brūņinieku) ielā 8, Rīgas pagaidu strādnieku slimu kasei – nams Lāčplēša ielā 38, Tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu darbinieku slimu kasei – nams Stabu ielā 23, Latvijas skolotāju slimu kasei – puse nama Dzirnau ielā 12/14 un Mednieku ielā 7, kā arī nams Liepājā, Kūrmājas prospektā 20 u.c., Rīgas pilsētas pašvaldības darbinieku slimu kasei – nams Skolas ielā 5, Jūrnieku slimu kasei – nams Mārstaļu ielā 28, Liepājas kopējai slimu kasei – nams Liepājā, Republikas ielā 5, 1. Jelgavas slimu kasei – nams Jēlgavā, Dīķa ielā 10, Latgales kopējai slimu kasei – nams Daugavpilī, Alejas ielā 12. Desmit slimu kasēm piederošo zemes gabalu kopējā

²⁷ Turpat. – 1. apr.

²⁸ Rīgas slimu kasu Starpbiroja 1934. gada darbības pārskats. – R., 1935. – 28. lpp.

²⁹ Rīgas slimu kasu Starpbiroja 1935. gada darbības pārskats. – R., 1936. – 40. lpp.

³⁰ Latvijas slimu kasu Starpbiroja 1937. gada darbības pārskats. – R., 1938. – 16. lpp.

³¹ Turpat. – 17. lpp.

³² Slimu Kasu Vēstnesis. – 1937. – Nr. 5. – 302. lpp.

³³ TLM Mēnešraksts. – 1939. – Nr. 2. – 117.-122. lpp

³⁴ Kurševics H. Slimu kases 1939. gadā // TLM Mēnešraksts. – 1940. Nr. 4/5. – 241.-283. lpp.

platība bija 191 hektārs.³⁵ Lielākie zemes gabali bija Latvijas skolotāju slimo kasei – saimniecība Inčukalnā (62 ha), teritorija ap atpūtas namu (arī sanatoriju) Durbes pilī pie Tukuma (28,9 ha), zemes gabali Baldonē (0,5 ha) un Pļaviņās (8 ha).³⁶

1939. gadā slimu kases ar noteiktu algu birojā, ārstniecības iestādēs un ambulancēs nodarbināja 1577 personas (darbinieki un ārstnieciskais personāls), to skaitā Rīgas slimu kasēs 1188 un provinces slimu kasēs – 389 personas.³⁷ Vidēji katrs darbinieks apkalpoja 605 apdrošinātās personas gadā (kases darbiniekus un viņu ģimenes locekļus).

Vācu tautības pilsoņu izceļošana 1939. gadā slimu kasu darbību radikāli neizmainīja.³⁸ Dažās provinces pilsētās sakarā ar vācu tautības ārstu repatriēšanos uz Vāciju ārstu skaits ievērojami samazinājās, tomēr slimu kases to ātri novērsa, piesaistot citu tautību ārstus no citām vietām. 1939. gadā Latvijā bija reģistrēti 194 vācu tautības ārsti, no kuriem izceļoja 175.³⁹ Vācbaltiešu izceļošana bija par cēloni 13. Rīgas kopējo darbinieku slimu kases apvienošanai ar Kooperatīvu, tirdzniecības un sabiedrisko iestāžu darbinieku slimu kasi,⁴⁰ jo 13. Rīgas kopējai slimu kasei pievienotajās darba vietās bija nodarbināti galvenokārt vācu tautības pilsoņi.⁴¹ Arī kases birojā darbojās vienīgi vācu tautības pilsoņi, tas pats sakāms par šīs kases vadību un medicīnisko personālu.

Neraugoties uz vācu tautības pilsoņu izceļošanu uz Vāciju, slimu kasu vidējais dalībnieku skaits 1939. gadā nesamazinājās, bet salīdzinājumā ar 1938. gadu tas pat pieauga par 11720 jeb 5,4% un sasniedz 229100 (sk. 1. tab). No tiem 170284 (74,3%) bija Rīgas slimu kasu dalībnieki, bet 58816 (25,7%) – provinces kasu dalībnieki.⁴²

Pēc nodarbošanās 1939. gadā slimu kasu dalībniekus var iedalīt šādās grupās: strādnieki – 63,7% (kvalificēti strādnieki – 21,9%, nekvalificēti – 36,1%, mācekļi un praktikanti – 5,7%), kalpotāji – 17,8%, kantora, intelektuālā darba strādnieki un tehniskais personāls – 14,0%, gada, godalgotie un apbalvotie laukstrādnieki – 4,5%.⁴³

³⁵ Turpat.

³⁶ Turpat.

³⁷ Kurševics H. Slimu kases 1939. gadā // TLM Mēnešraksts. – 1940. – Nr. 4/5. – 241.– 283. lpp.

³⁸ Turpat.

³⁹ Ārsti. – 1939. – Nr. 1. – 66. lpp.

⁴⁰ Valdības Vēstnesis. – 1939. – 28. okt.

⁴¹ Veinbergs A. Slimu kasu apvienošana un darba vietu pārgrupēšana slimu kasēs Rīgā // TLM Mēnešraksts. – 1939. – Nr. 10. – 734.–737. lpp.

⁴² Kurševics H. Slimu kases 1939. gadā // TLM Mēnešraksts. – 1940. – Nr. 4/5. – 242. lpp.

⁴³ Turpat.

Jāatzīmē, ka no 1939. gada 1. maija slimu kasēm apdrošināmo personu apjoms paplašinājās ar godalgotiem un apbalvotiem laukstrādniekiem un lauksaimnieku ģimenes locekļiem.⁴⁴ Līdz ar to slimu kasēs bija apdrošināti 13682 gada un godalgotie laukstrādnieki un 25829 to ģimenes locekļi.⁴⁵ Godalgotie laukstrādnieki ieguva tiesības saņemt palīdzību no Lauku darbinieku slimu kases pēc tādiem pašiem noteikumiem, kādi pastāvēja gada laukstrādniekiem.

1939. gadā slimu kasu dalībnieku apgādājamo ģimenes locekļu skaits atsevišķas slimu kasēs salīdzinājumā ar darbinieku skaits bija dažāds un svārstījās no 18 līdz 160 ģimenes locekļiem uz katriem 100 dalībniekiem.⁴⁶ 1939. gadā slimu kasēs uz 100 dalībniekiem vidēji bija apdrošināti 68 ģimenes locekļi.

Slimu kasu skaits 1939. gadā salīdzinājumā ar 1934. gadu bija samazinājies par 12 slimu kasēm (Rīgā un provincē par 6 slimu kasēm). 1940. gada 15. aprīlī ar īpašu rīkojumu Līgatnes papīrfabrikas slimu kase tika pievienota Rīgas grāmatrūpniecības slimu kasei.

1940. gada pirmajā pusgadā slimu kasēs apdrošināto vidējais skaits Latvijā bija 365808 personas, t.sk. 214126 kasu dalībnieki un 151682 ģimenes locekļi.⁴⁹

Pēc Latvijas Republikas inkorporācijas Padomju Savienībā 1940. gada vasarā notika arī būtiskas pārmaiņas veselības aprūpes sistēmā. Pāreja uz padomju veselības aizsardzības sistēmu (t.s. bezmaksas medicīnu) sākās 1940. gada septembrī, kad tika izveidots Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisariāts ar Emīlu Planderu (1906 – 1983) priekšgalā.⁵⁰ Jau 1940. gada jūnijā presē tika norādīts, ka slimu kases steidzami jānodod strādnieku pārstāvjiem, kā arī no amata jāatceļ slimu kasu nodaļas vadītājs A. Veinbergs un slimu kasu pilnvarnieki.⁵¹ Tas nenozīmēja tūlītēju slimu kasu likvidāciju, bet gan to, ka noteicējas par slimu kasēm kļuva arodbiedrības. Pārkārtējumi sākās 1940. gada jūnija beigās, kad par slimu kasu nodaļas vadītāju kļuva Jūlijs Treimanis un no amatiem tika atbrīvoti ministrijas ieceltie pilnvarnieki, kases valdes un revīzijas komisijas locekļi,⁵² bet to vietā apstiprinātas jaunas pagaidu valdes, kurās ietilpa trīs arodbiedrību un komunistiskās partijas “ievēlētie” locekļi.⁵³ Ar to pārkārtējumi nebeidzās. Taupības un lietderības labad 1940. gada 1. jūlijā tika izdoti rīkojumi par Valkas

⁴⁴ Valdības Vēstnesis. – 1939.g. – 8.maijs.

⁴⁵ Pārskats par Veselības departamenta darbību 1939. gadā// TLM Mēnešraksts. – 1940. – Nr. 4/5 – 344. – 345.lpp.

⁴⁶ Kurševics H. Slimu kases 1939. gadā // TLM Mēnešraksts 1940. – Nr. 4/5. – 247. lpp.

⁴⁹ Mēneša biļetens. – 1940. – Nr. 9/10. – 552. lpp.

⁵⁰ LVA. – 1022. f.

⁵¹ Slimu kasu un arodbiedrību attiecības pārejas laikā // Cīņa. – 1940. – 26. jūn.

⁵² Cīņa. 1940. – 26. jūn.

⁵³ Turpat. – 15. jūl.

kopējās slimo kases apvienošanu ar Valmieras kopējo slimo kasi un Latgales skolotāju, pašvaldību un sabiedrisko iestāžu darbinieku slimo kases apvienošanu ar Latvijas skolotāju slimo kasi.⁵⁴

1940. gada 16. jūlijā notika slimo kasu un Latvijas ārstu arodbiedrības pārstāvju apspriede,⁵⁵ kurā pārrunāja stāvokli slimo kasēs, slimo kasu un ārstu attiecības, kā arī to, kā turpmāk risināt ārstnieciskās palīdzības sniegšanu (ārstnieciskās palīdzības koncentrēšanu ambulancēs, relatīvi brīva ārstu izvēle noteikta rajona robežās u.tml.). Lai uzlabotu kasu materiālo stāvokli, tika nolemts lūgt valdību atjaunot valsts piemaksas pilnā apmērā, t.i. 2% no dalībnieku algas.

Savukārt 1940. gada 9. augustā notika visu Latvijas slimo kasu pagaidu valžu locekļu un sekretāru apspriede,⁵⁶ kurā pārrunāja Latvijas slimo kasu stāvokli. Apspriedē konstatēja, ka lielākai daļai slimo kasu radies samērā liels deficīts un steidzami jāgriežas pie valdības ar lūgumu atbalstīt slimo kases, piešķirot tām līdzekļus. Pamatojoties uz slimo kasu valžu 9. augusta apspriedes atzinumiem, Tautas Labklājības ministrija izstrādāja noteikumus par ģimenes locekļu uzņemšanu slimo kasu dalībnieku apgādājamo skaitā; tie stājās spēkā 1940. gada 20. augustā.⁵⁷

Nedaudz vēlāk, 1940. gada 22. augustā, tika apstiprināti noteikumi par naudas pabalstu apmēriem un ārstniecību slimo kasēs. Tie stājās spēkā 1940. gada 1. septembrī un bija saistoši visām Latvijas PSR slimo kasēm.⁵⁸ Jaunie noteikumi paredzēja, ka naudas pabalsts slimo kasu dalībniekiem slimības gadījumos izmaksājams sākot ar darba nespējas otro dienu. Stacionārā ārstēšana slimnīcās, sanatorijās, atpūtas namos u.c. slimo kasu dalībniekiem un ģimenes locekļiem piešķirama bez piemaksām un bez uzgaides laika, bet par zālēm un medicīniskiem palīg līdzekļiem jāpiemaksā 15% no to vērtības. Slimo kasu dalībnieki un ģimenes locekļi, kas apmeklēja ārstu viņu kabinetā vai ārstu izsauca mājās, piemaksāja ārsta honorāram 20 santīmu. Būtībā jaunie noteikumi ne ar ko neatšķīrās no iepriekšējiem. Drīz pēc tam tika pieņemti jauni noteikumi pagaidu strādnieku apdrošināšanā,⁵⁹ kuri paredzēja, ka obligāti apdrošināmi arī tie strādnieki, kas nodarbināti ārpus pilsētu administratīvajām robežām dažādos būvdarbos u.c. darbos.

1940. gada 16. septembrī tika izdotas pavēles par Dzelzceļnieku slimo kases un Latgales dzelzceļnieku slimo kases likvidāciju,⁶⁰ jo PSRS Dzelzceļu ārstniecības un sanitārā daļa Rīgā bija nolēmusi no 1940. gada 1. oktobra pārņemt visu uz dzelzceļiem nodarbināto

⁵⁴ Valdības Vēstnesis. – 1940. – 3. jūl.

⁵⁵ Cīņa. – 1940. – 26. jūl.

⁵⁶ Cīņa. – 1940. – 10. aug.

⁵⁷ Valdības Vēstnesis. – 1940. – 16. aug.

⁵⁸ Turpat. – 23. aug.

⁵⁹ Cīņa. – 1940. – 31. aug.

⁶⁰ LPSR APP Ziņotājs. – 1940. – 17. sept.

strādnieku un pensionēto dzelzceļnieku apdrošināšanu. Visas Dzelzceļnieku slimu kasei pievienotās darba vietas, kuru strādnieku apdrošināšanu nepārņēma PSRS Dzelzceļnieku ārstniecības un sanitārā daļa, tika pievienotas Rīgas centrālajai kopējai slimu kasei, visas Latgales dzelzceļnieku slimu kasei pievienotās darba vietas – Latgales kopējai slimu kasei, bet Dzelzceļnieku slimu kasē apdrošinātie pensionāri – Latvijas skolotāju slimu kasei. 1940. gada 16. septembrī tika izdota arī atsevišķa pavēle par dzelzceļnieku strādnieku izslēgšanu no slimu kasēm no 1940. gada 1. oktobra.⁶¹

Ar 1940. gada 16. septembri tika noteikti slimu kasu ārstu honorāri,⁶² bet no 1. oktobra – visas likumam pakļautās pastāvošās darba vietas bija formāli saistītas ar attiecīgām slimu kasēm.⁶³

1940. gada 28. novembrī tika izdots Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts *"Par strādnieku un kalpotāju valsts sociālo apdrošināšanu"*⁶⁴ un jau nākamajā dienā – 29. novembrī – Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome apstiprināja lēmumu par strādnieku un kalpotāju valsts sociālās apdrošināšanas kārtību⁶⁵ un attiecināja valsts sociālo apdrošināšanu uz visiem strādniekiem un kalpotājiem, kas strādāja valsts, kooperatīvos, sabiedriskos un privātos uzņēmumos, iestādēs un saimniecībās. Lēmums uzlika par pienākumu valsts, kooperatīviem, sabiedriskiem un privātiem uzņēmumiem, iestādēm un saimniecībām jau no 1940. gada 10. novembra (ar atpakaļejošu datumu) izdarīt iemaksas arodbiedrībām valsts sociālai apdrošināšanai no darba algas. Valsts, kooperatīviem un sabiedriskiem uzņēmumiem, iestādēm un saimniecībām apdrošināšanas iemaksas bija jāizdara pēc noteiktiem tarifiem (3,7–9,3% no algas), bet privātiem uzņēmumiem, iestādēm un saimniecībām – pat 16% apmērā no strādnieku un kalpotāju darba algas.⁶⁶ Slimu kases, kā neatbilstošas strādnieku un kalpotāju interesēm, bija jālikvidē līdz 1941. gada 1. janvārim. Ar Tautas Komisāru Padomes lēmumu bija noteikts, ka slimu kasu manta un vērtības nododamas arodbiedrībām, bet slimu kasēm piederošās ambulances, ārstniecības kabineti un sanatorijas – Veselības aizsardzības tautas komisariātam. Tajā pašā laikā 1940. gada 4. decembrī tika izdots Latvijas PSR Arodbiedrību centrālās padomes lēmums,⁶⁷ kas lika visām slimu kasēm 1) turpināt pabalstu izmaksu līdzšinējā kārtā un apmēros,

2) nekavējoties paziņot brīvo līdzekļu summas tekošajos rēķinos, kā arī iesniegt sarakstu par katras kases nekustamiem īpašumiem.

⁶¹ LPSR APP Ziņotājs. – 1940. – 25. sept.

⁶² Darbs. – 1940. – 9. okt.

⁶³ LPSR APP Ziņotājs. – 1940. – 25. sept.

⁶⁴ Turpat. – 28. nov.

⁶⁵ Turpat. – 3. dec.

⁶⁶ LPSR APP Ziņotājs. – 1940. – 3. dec.

⁶⁷ Cīņa. – 1940. – 7. dec.

Slimo kasu ambulanču pārņemšana tika pabeigta jau 1940. gada 18. decembrī.⁶⁸ Tajā pašā dienā Veselības aizsardzības tautas komisārs E. Planders izdeva pavēli visiem pilsetu un apriņķu pagaidu izpildu komiteju veselības nodaļu priekšniekiem līdz 1941. gada 1. janvārim noorganizēt likvidējamo slimu kasu ambulanču vietā poliklīnisko un poliklīniski ambulatorisko ārstēšanu.⁶⁹ Rīgā jaunā padomju ārstnieciskās palīdzības sistēma sāka darboties 1940. gada 23. decembrī (11 poliklīnikas un ambulances).⁷⁰

Saskaņā ar Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes 1940. gada 29. novembra lēmumu, Arod biedrību centrālā padome ar 1941. gada 1. janvāri atcēla slimu kasu valdes un revīzijas komisijas, Latvijas slimu kasu Starpbiroja pilnvarnieku un Starpbiroja revīzijas komisiju, bet to vietā oficiāli tika ieceltas likvidācijas komisijas.⁷¹ Tā, piemēram, Starpbiroja likvidācijas komisija uzsāka darbu 1940. gada 11. decembrī, bet pabeidza to 1941. gada 14. maijā.⁷² Pavisam šajā laikā tika sastādīti 45 protokoli. Arhīva dokumenti liecina, ka komisija veikusi Starpbiroja inventāra uzņemšanu kantorī Ģertrūdes ielā 19/21, Saulkalnes sanatorijā Vaiņodē, Rāznas pils sanatorijā Maltas pagastā Rēzeknes apriņķī, Sabiles atpūtas namā, kā arī Starpbiroja nekustamā īpašuma grunts gabalā Rīgā, Maskavas ielā 100/102, ko izīrēja nacionalizētais uzņēmums "*Farmācija*". 1939. gadā slimu kasu aptiekas, laboratorija un noliktava tika pārveidotas akciju sabiedrībā "*Farmācija*".⁷³ Ar 1940. gada 29. decembra pavēli uzņēmumam "*Farmācija*" (Rīgā, Ģertrūdes ielā 19/21) bija Galvenai aptiekai pārvaldei jānodod uzņēmuma medikamentu noliktava un 7 aptiekas,⁷⁴ kas 30. gados bija slimu kasu Starpbiroja īpašums, bet atdalīšanās akti un balance jāsastāda uz 1941. gada 1. janvāri. Pēc likvidācijas komisijas datiem Starpbiroja bilancē 1941. gada 15. maijā bija Rbļ. 3072266.⁷⁵

1941. gada 17. martā uz kopēju sēdi sanāca Latvijas PSR slimu kasu un Negadījumu apdrošināšanas pārvaldes likvidācijas komisiju priekšsēdētāji un grāmatveži, lai pārrunātu, kā visātrāk pabeigt likvidācijas darbu.⁷⁶ Bija paredzēts līdz 1941. gada 15. aprīlim likvidēt 18 slimu kases, 4 – līdz 25. aprīlim, vienu – līdz 30. aprīlim, bet Rīgas centrālo kopējo slimu kasi – līdz 1941. gada 10. maijam.⁷⁷ Tā nepilna gada laikā Latvijā tika likvidēta slimu kasu sistēma.

⁶⁸ LV A. – 1022. f. – 1. apr. – 7. l. – 51. lpp.

⁶⁹ LPSR APP Ziņotājs. – 1940. – 28. dec.

⁷⁰ Darbs. – 1940. – 22. dec.; 28. dec.

⁷¹ Turpat. – 28. dec.

⁷² LVVA. – 1653. f. – 2. apr. – 1127. l.

⁷³ *Vīksna A.* Slimu kases Latvijā. – R., 1994. – 42. lpp.

⁷⁴ LPSR APP Ziņotājs. – 1940. – 30. dec.

⁷⁵ LVVA. – 1653. f. – 2. apr. – 1127. l. – 24. lp.

⁷⁶ Darbs. – 1940. – 18. marts.

⁷⁷ Turpat.

1. tabula. Vidējais slimo kases apdrošināto personu skaits
no 1930. līdz 1940. gadam

Gads	Slimo kasu skaits	Apdrošināto skaits	To skaitā	
			Kases dalībnieki	Viņu ģimenes locekļi
1930	40	288717	179636	109081
1931	40	274909	168208	106701
1932	40	232585	140977	91608
1933	39	245795	149722	96073
1934	38	264350	161676	102674
1935	35	281401	172279	109122
1936	34	300576	182867	117709
1937	32	318507	199361	119146
1938	30	355051	217380	137671
1939	30	385222	229100	156122
1940 I-VI	27	365808	214126	151682

Tabulas sastādīšanai izmantoti: 1) Latvijas statistikas gada grāmata 1939. – R., 1939. – 234. lpp.; 2) Valsts statistikas pārvaldes Mēneša biļetens. – 1940. – Nr. 9/10. – 556.lpp.

2. tabula. Slimo kasu kopbilance no
1930. gada 1. janvāra līdz 1940. gada 1. janvārim (latos)

Gads	Aktīva kopsumma	Uz 1 kases dalībnieku
1930	8706592	41,96
1931	9743760	42,09
1932	10444548	47,66
1933	10819588	60,61
1934	11151535	59,35
1935	11524336	56,26
1936	12661849	61,51
1937	13979283	62,79
1938	15216869	67,10
1939	17093067	61,60
1940	17794541	

Tabula sastādīta pēc Latvijas statistikas gada grāmatas 1939. – R., 1939. – 236. – 237. lpp.

Sick Funds in Latvia from 1935 to 1940 (Summary)

By Maija Anže

After the coup d'état on 15 of May, 1934 in Latvia the organs of the sick funds were reorganized, and from 1935 also the inner organization of sick funds, with the exceptional evidence of unifying all sick funds. As a result in 1939 there were 30 sick funds instead of the previous 40 (1930), although the number of the insured patients increased step by step. The aim of the unification of sick funds was: 1) to merge essentially similar sick funds; 2) to simplify their activities; 3) to save means of payment; 4) to improve the conditions of the members of sick funds and the members of their families. Saving regimen was strictly observed which strengthened the material state of sick funds. The overall balance of sick funds in Latvia in 1934 were 11.151.535 lats while in 1940 it had increased up to 17.794.541 lats. The more prosperous sick funds built modern, well-equipped out patient buildings; they obtained real estates.

From the 20-ies to the 40-ies sick funds in Latvia reached a high level – according to some assertions even the highest in Europe. After Latvia's incorporation into the Soviet Union in the summer of 1940 essential changes took place in the system of health care. In September, 1940 when the Latvian Health Protection national commissariat was established health protection became free of charge.

The system of sick funds existed up to December, 1940, when a decree was issued in November 27th by the Presidium of the Supreme Soviet of the Latvian SSR about "Social insurance of workers and civil servants" put an end to it. The possessions and valuables of the sick funds were handed over trade – unions while the out-patient departments, treatment rooms, sanatoriums were donated to the Commissariat of Health protection.

Maija Anže, *mag. hist.*

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs

Antonijas iela 1, Rīga LV-1360

Latvija

E-mail: museum3@mailbox.riga.lv